

Networkshop 2020
ONLINE

Házigazda:

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS

„Esélyeink és kihívásaink a digitális transzformáció világában”

Országos Online Konferencia
2020. szeptember 2–4.

INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI
MINISZTERIUM

Szerkesztette: Tick József, Kokas Károly, Holl András

Tipográfia és tördelés: Vas Viktória

Networkshop
2020. szeptember 2-4. Pécsi Tudományegyetem, (On-line)
konferencia előadásainak közleményei

ISBN 978-615-01-0376-1
DOI: [10.31915/NWS.2020](https://doi.org/10.31915/NWS.2020)

Kiadja a HUNGARNET Egyesület
az MTA Könyvtár és Információs Központ közreműködésével
Budapest
2020

Borítókép: [freepik.com](https://www.freepik.com)

Az EISZ open access szerződéseinek gyakorlati tapasztalatai

Sütő Péter

MTA Könyvtár és Információs Központ EISZ Titkárság

(grid.496758.1)

[ORCID: 0000-0003-4989-6349](https://orcid.org/0000-0003-4989-6349)

Experiences of the publishing workflow of the Hungarian transformative agreements

In the last 3 years, Electronic Information Service National Programme (EISZ) concluded transformative agreements with the leading Hungarian and international scholarly publishers which enable corresponding authors affiliated at the consortium member institutions to publish journal articles under an open access license.

Terms and conditions provided by these transformative agreements require the implementation of new workflows for the publishers as well as for the librarians and the researchers.

The lecture introduces the opportunities provided by these new generation agreements, and presents its success and benefits for the Hungarian research community. It describes the conditions of open access publishing in this framework and focuses on the efficiency of various methods of identification and authorisation used by the publishers.

Keywords: open access publishing, transformative agreements, article identification, article approval dashboards

Bevezetés

A tudományos folyóiratok előfizetési díjai az elmúlt évtizedekben, aránytalanul megnövekedtek, ami jelentős problémát jelent a kutatóintézetek és a felsőoktatási intézmények számára.¹ A folyamatos nagymértékű áremelkedésekből adódó folyóiratkrízis megoldására a 2000-es évek elején több elképzelés is született. Közülük a legfontosabb a Budapest Open Access kezdeményezés, amely lefektette a két legelterjedtebb open access mód – a gold és a green open access – alapjait.

Ezt követően közel másfél évtizedig kevés előrelépés történt a gyakorlatban, a tudományos folyóiratcikkek kevesebb mint 20%-a vált nyíltan elérhetővé a megjelenésük időpontjában, a többi publikáció továbbra is csak az előfizetéseken keresztül volt elérhető.²

Az elmúlt években azonban felgyorsultak az események, a kutatással foglalkozó szervezetek és az őket képviselő konzorciumok egyre hatékonyabban érvényesítik az open access elvet a kiadói szerződésekben. A folyamatot pedig tovább erősítik a széles

1 Kathleen Shearer. Responding to Unsustainable Journal Costs. Canadian Association of Research Libraries. 2018. Hozzáférés: 2020. szeptember 28. http://www.carl-abrc.ca/wp-content/uploads/2018/02/CARL_Brief_Subscription_Costs_en.pdf

2 Schimmer, R., Geschuhn, K. K., Vogler, A. Disrupting the subscription journals' business model for the necessary large-scale transformation to open access. 2015, Hozzáférés: 2020. szeptember 28. <http://hdl.handle.net/11858/00-001M-0000-0026-C274-7>

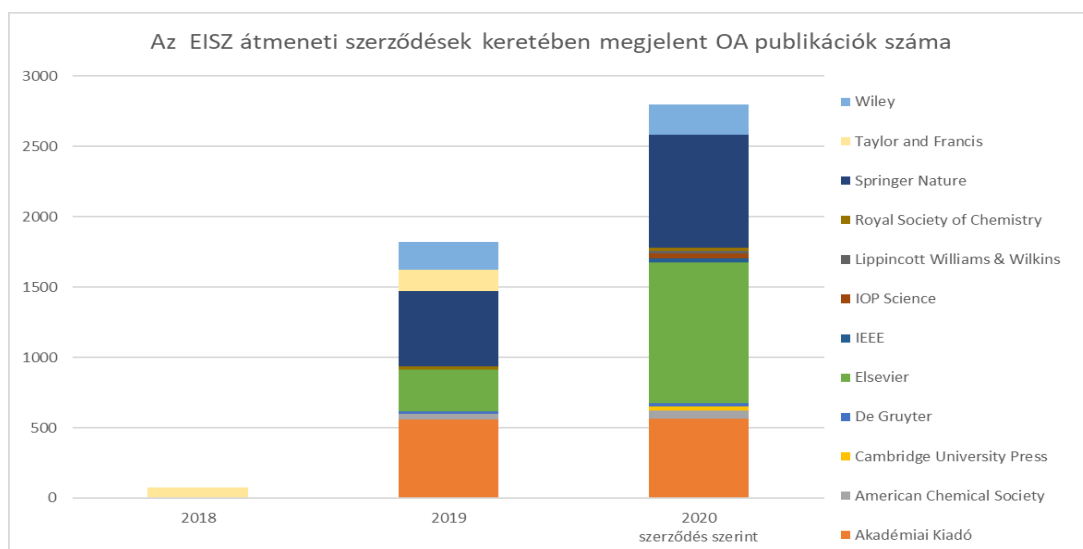
körben elfogadott szakmai programok és állásfoglalások, mint a SCOAP³, az OA2020 kezdeményezés vagy a Plan S irányelvek.

A hazai helyzet sem mutatott jobb képet. Nem volt ismert, hogy mennyit költenek a kutatók és az intézmények a publikálásra. Néhány intézmény rendelkezett repositóriummal a green open access archiválás biztosítására, és csak elvétve lehetett találni a hazai egyetemek és kutatóintézetek körében APC kedvezményt biztosító open access tagságot.

Az open access átállás új szintje Magyarországon

Jelentős előrelépés 2018-ban történt Magyarországon, amikor az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program (EISZ) megkötötte az első átmeneti open access szerződéseket konzorciumi szinten a De Gruyter és a Taylor and Francis kiadókkal.

Az EISZ sikeres szerződéskötései jól illeszkedtek a nemzetközi trendek élvonalába. Például az elsők között sikerült a magyar konzorciumnak „read and publish” szerződést kötni a világ legnagyobb kiadójával, az Elsevierrel 2019 második felében.

1. ábra: Az EISZ átmeneti szerződések keretében megjelent OA publikációk száma

A hazai szerződéseknek köszönhetően az adott konzorciumban résztvevő intézmények kutatói levelezőszerzőként intézményi APC megfizetése nélkül publikálhatják elfogadott cikkeiket open access módon, megnyitva az APC-mentes open access publikálás lehetőségét a hazai egyetemek és kutatóintézetek kutatóinak széles köre előtt.

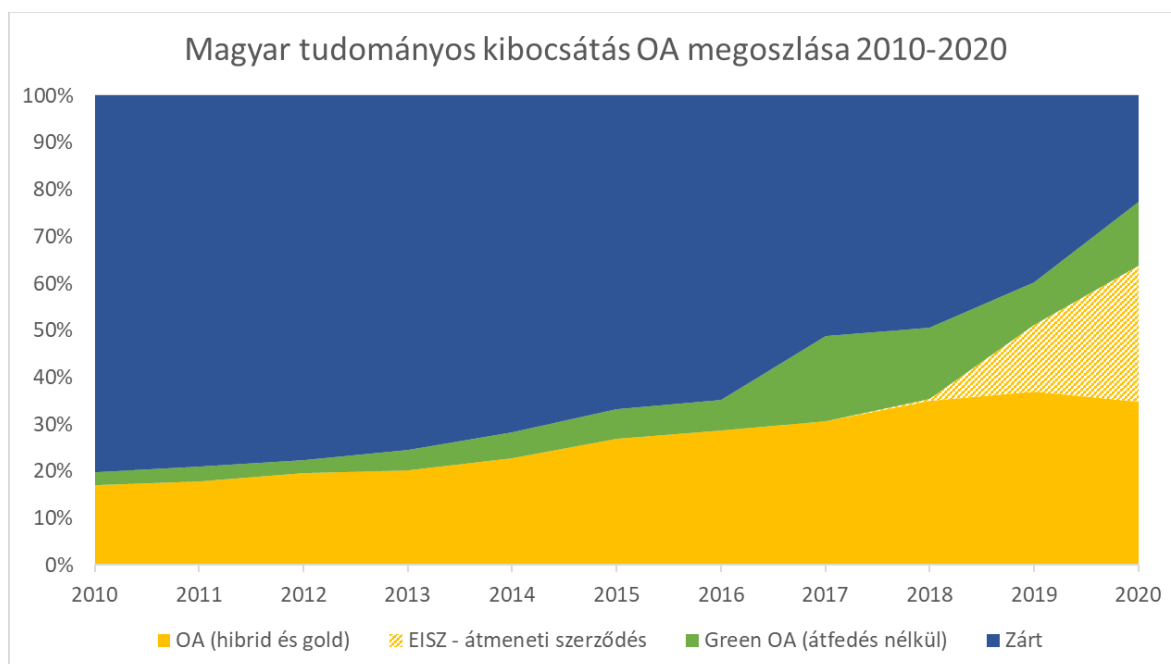
Az átmeneti open access megállapodások azért jelentenek áttörést az open access átállás folyamatában, mert egy szerződés keretében kezelik az előfizetési díjakat és az open access publikálás költségét (APC), ami lehetővé teszi, hogy az open access publikálás növekedésével, azaz az APC hozzájárulás értékének növekedésével arányosan csökkenjen az előfizetési díj. Ezzel biztosítva a költségsemleges átállást az előfizetési modelltől a teljesen open access modellre a Plan S elveivel összhangban.

További hozzáadott értéke a konzorciumi megállapodásoknak, hogy egy átlátható országos rendszer jön létre, amin keresztül a hazai kutatásfinanszírozó szervezetek és a döntéshozók rálátnak az országos költségekre.

Az EISZ átmeneti open access szerződések eredményei

Az 1. ábráról látható, hogy 2020-ban már 11 kiadóval kötött átmeneti open access szerződést az EISZ, amelyek összesen 2800 cikk open access megjelenését teszik lehetővé. A partnerek között egy kivétellel megtalálható a magyar kutatók publikációs kibocsátása szempontjából legjelentősebb nem gold open access kiadók mindegyike: Elsevier, Springer Nature, Akadémiai Kiadó és Wiley.

2. ábra: A magyar tudományos kibocsátás open access megoszlása 2010 és 2020 között³

A vezető kiadók bevonásával az EISZ szerződések keretében publikált open access cikkek száma meredek emelkedést mutat 2018-tól. A 2. ábrán jól látható, hogy 2020-ban az átmeneti szerződések keretében publikált cikkek száma várhatóan átlépi a magyar levelezőszerzők éves várható nemzetközi publikációs kibocsátásának a negyedét úgy, hogy jelentős területet átvesz a zárt cikkektől. Azaz ezeknek a cikkeknek a nagy része az átmeneti szerződések nyújtotta open access publikálási lehetőség nélkül zártan jelent volna meg.

Ennek megfelelően a hazai kutatók publikációs kibocsátásán belül jelentősen nő a nyílt hozzáféréssel megjelenő cikkek aránya. 2020-ban várhatóan át fogja lépni a 75%-ot, kritikus többségbe kerülve az előfizetéssel elérhető cikkekhez képest.

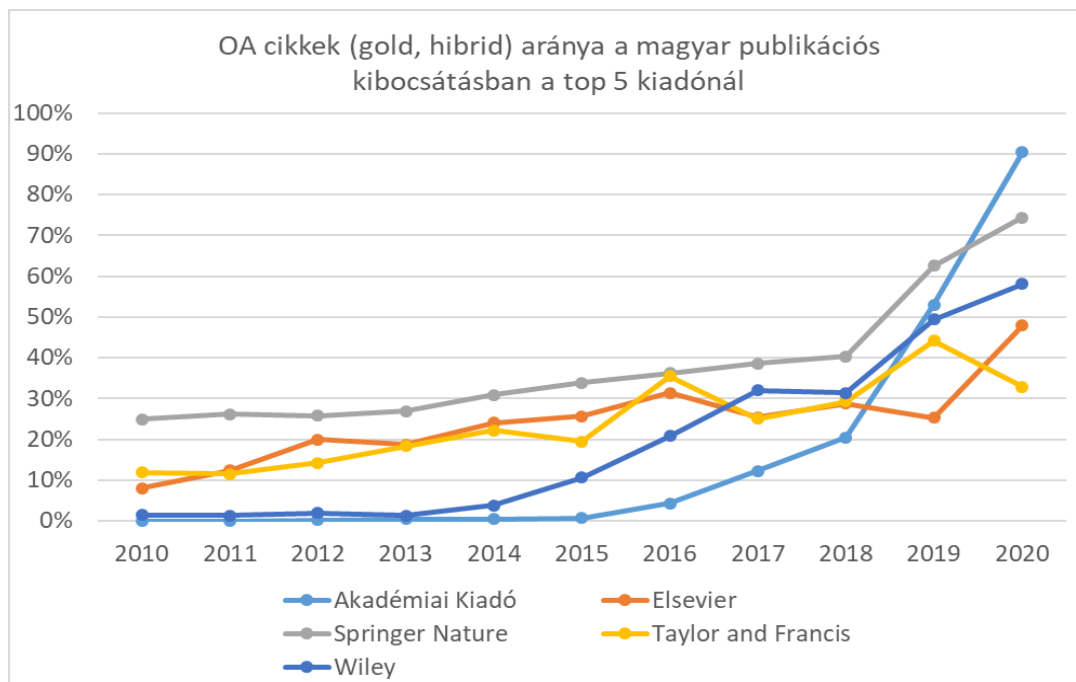
Amellett, hogy ez Magyarország részéről jelentős lépés az open access átállás felé, nagymértékben növeli a magyar tudományos eredmények láthatóságát, tehát a kutatók profitálnak belőle.

³ A kimutatás a Web of Science adatai alapján készült.

Az átmeneti szerződések további hatása, hogy egyre több intézmény vesz részt egy-egy adatbázis konzorciumában, hogy a kutatóik számára biztosítsák az APC-mentes publikálás lehetőségét. Az újabb intézmények csatlakozása pedig stabilabbá teszi a konzorciumokat.

Az intézmények szélesebb körű bevonásával a kutatóközösségnek is szélesebb köre részesül az átmeneti szerződések nyújtotta lehetőségekből. Így számos olyan kutatónak jelenhet meg nyílt hozzáféréssel publikációja, aki korábban csak zárt modellben tudott publikálni.

A szakmai szempontokon túl nem elhanyagolható eredmény, a költségsemleges átállás célját szem előtt tartva, hogy a szerződések jelentős költségmegtakarítást is jelentenek a hazai kutatással foglalkozó intézményeknek. 2020-ban az átmeneti szerződések keretében open access megjelenő 2800 cikk várhatóan 1,9 milliárd forint értékű publikációs költséget takarít meg a hazai kutatói szféra számára.

3. ábra: Open access cikkek (gold, hibrid) aránya a magyar publikációs kibocsátásban a top 5 kiadónál⁴

A 2. ábra országos összesített adatait látva felmerülhet az a hipotézis, hogy 2019-ben a kutatói tudatosság megnövekedésének, vagy más okoknak köszönhető általános trend miatt javultak ugrásszerűen az open access megjelenés arányai. Ezt a feltételezést a 3. ábra cáfolja, megerősítve, hogy a változás az átmeneti szerződésekkel esik egybe.

Három kiadó esetében (Akadémiai, Springer Nature, Wiley) 2019-ben és 2020-ban látható meredek növekedés, amikor volt érvényes átmeneti szerződés. Az Elseviernél csak 2020-ban következett be az ugrás, szintén az átmeneti szerződés elindulásával

⁴ A kimutatás a Dimensions adatai alapján készült.

egyidőben. Míg a Taylor and Francis esetében 2019-ben volt egy látványos emelkedés, amikor volt konzorciumi „read and publish” szerződés, 2020-ban pedig visszaesés figyelhető meg, ami az open access megállapodás hiányából fakad.

Az open access szerződések működése a gyakorlatban

A kiadók és az EISZ célja egyaránt az, hogy az open access szerződések keretében történő publikálás során a kutatóknak ne nőjenek a publikáláshoz kapcsolódó adminisztratív teendők. Ennek megfelelően a cikkbeküldés folyamata nem változik, és a szerződéseknek természetesen semmilyen hatása nincs a lektorálásra.

A szerződésnek való megfeleltetés a hibrid folyóiratok mindegyikénél, míg a gold open access folyóiratok egy részénél a cikk elfogadása után történik. A kiadók eltérő folyamattal próbálkoznak a jogosultság azonosítására és az APC jóváírására. Mivel még folyamatban van az üzemeltetést biztosító rendszerek és módszerek fejlesztése, ezért fontos az együttműködés a szereplők között, a kutatók érdekeinek érvényesülése érdekében.

Az open access szerződések keretében való publikálás feltételei általánosan 5 szempontot ölelnek fel:⁵

- a levelezőszerző veheti igénybe;
- affiliációval kell rendelkezzen egy, az adott konzorciumban résztvevő intézményhez, aminek a cikket is szerepeltetnie kell;
- a szerződés által lefedett folyóiratban jelenjen meg;
- tudományos közlemény legyen;
- az irányadó dátum a szerződés idejére essen.

A jogosultsági feltételek a gyakorlatban több kihívással is szembesítik a publikálási folyamat résztvevőit, elsősorban a kiadókat.

Egy cikk levelezőszerzője az a szerző, aki a kéziratot beküldi, és a cikk kapcsolattartójaként jogosult a többi szerző nevében nyilatkozattételre. Azonban egyes folyóiratok megengedik, hogy egy cikknek több levelezőszerzője is legyen. Ezt egyelőre a kiadók többsége nem tudja kezelni és csak a kéziratot beküldő levelezőszerzőt ismerik fel automatikusan. Így a beazonosításból kimaradhatnak cikkek. Előfordulhat az is, hogy több, a szerződés szerint jogosult intézményhez tartozó levelezőszerzője van egy cikknek. Akkor felmerül a kérdés, hogy kinek az intézményéhez, illetve szerződéséhez lesz jóváírva az APC?

A levelezőszerző intézményi affiliációja felvet más területekről jól ismert nehézségeket. Az intézményi hierarchiák és a névváltozatok sokasága sokszor még magának az intézménynek is gondot okoz, nemhogy egy külföldi kiadónak. Ezért az affiliációk intézményekhez rendelése során szintén kimaradhatnak cikkek az automatikus azonosításból.

5 EISZ. Open Access Megállapodások. Hozzáférés: 2020. szeptember 28.
<http://eisz.mtak.hu/index.php/hu/open-access/359-open-access-megallapodasok.html>

Felmerül a kérdés, hogy mi történjen akkor, ha a levelezőszerzőnek több open access szerződéshez jogosult affiliációja is van. Ilyenkor melyik intézményhez, illetve szerződéshez legyen az APC jóváírva? A kiadók általában automatikusan az első affiliációt választják.

Az APC-mentes publikálásra jogosult cikktípusok köre okozza a legkevesebb bonyodalmat. Alapvetően a tudományos közlemények elfogadottak, úgymint a research article, review article és ezek különböző változatai.

A feltételek között szerepel az, hogy a folyóirat, amiben a cikk megjelenik, a szerződés alá tartozzon. A szerződések egy része ugyanis nem öleli fel a kiadó teljes portfólióját. Van olyan, amelyik csak a hibrid lapokat vagy egy meghatározott címlistát fed le, ezért publikálás előtt mindig szükséges ellenőrizni a jogosult folyóiratok listáját.

Egy cikk megjelenéséhez több kitüntetett dátum kapcsolódik. Ilyen a beküldés, az elfogadás, az online megjelenés és a hivatalos megjelenés, azaz a publikálás dátuma. Mivel ezek között több mint egy év is eltelhet, ezért fontos, hogy melyik legyen irányadó a jogosultság szempontjából. Az általános elv, hogy a cikkelfogadás dátumának kell a szerződés időtartamára esni. Ez alól kivétel az Elsevier, ahol a kézirat benyújtásának dátuma számít. Mivel ez utóbbi dátum nem szerepel a hivatkozási adatbázisokban, ezért ez a módszer nagyon megnehezíti az ellenőrzést és az esetlegesen kimaradt cikkek feltérképezését.

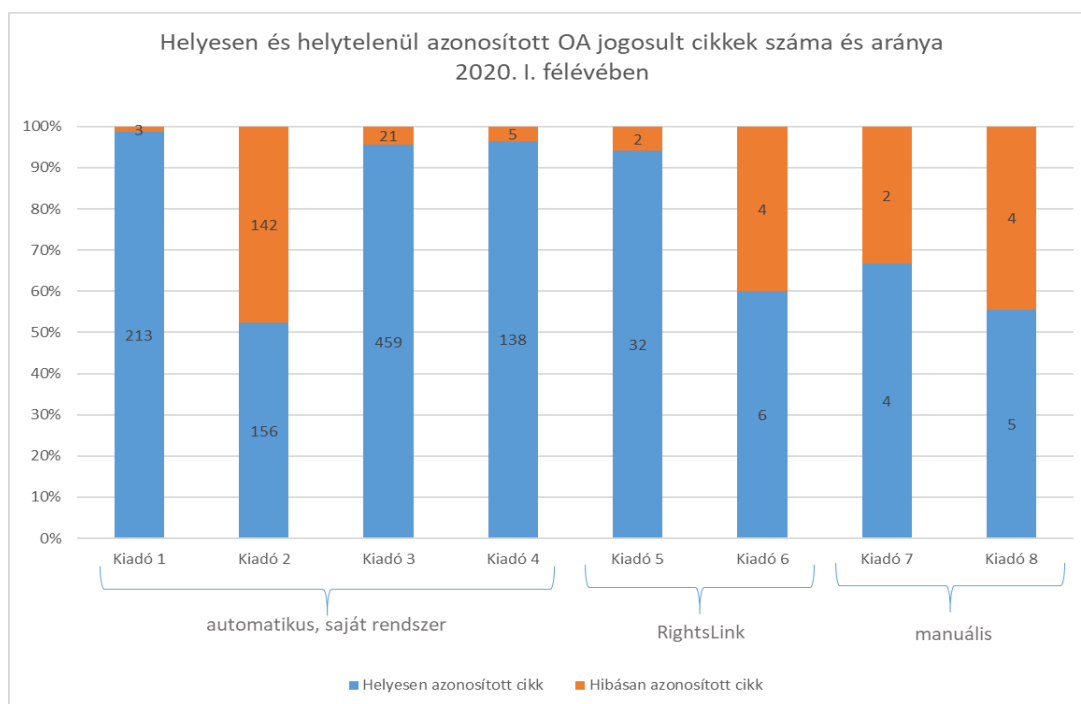
A jogosult cikkek azonosításának hatékonysága

A feltételekhez kötődő kihívásokból látszik, hogy a folyamat sarokköve a jogosult cikkek azonosítása, különös tekintettel a jogosult szerzőkre és affiliációkra. A nagyobb kiadók saját rendszert fejlesztenek ennek automatizálásra, míg a kisebbek egy része a RightsLink szolgáltatását veszi igénybe, és vannak kiadók, amelyek még manuális módszereket alkalmaznak, vagy akár teljesen a szerzőkre, intézményekre próbálják hárítani a szerződés nyújtotta lehetőség érvényesülésének felelősségét.

A jogosultság azonosításához használt módszerek sem egységesek. A két legelterjedtebb az affiliáció használata, amit általában a Grid adatbázisa alapján rendelnek intézményhez, valamint a levelezőszerző e-mail-domainje alapján történő intézményhez rendelés.

Ezért kiemelten fontos a szerzők együttműködése is, hogy az affiliációnál az intézmény nevét a hivatalos névalakban adják meg, és az intézményi e-mail-címüket használják a kéziratok beküldésekor.

4. ábra: Helyesen és helytelenül azonosított open access megjelenésre jogosult cikkek száma és aránya 2020. I. félévében

Összehasonlítva a jogosultság azonosításának hatékonyságát az egyes kiadóknál (4. ábra), megállapítható, hogy az automatikus azonosítás önmagában még nem oldja meg a problémát, hiszen az egyik legnagyobb kiadó automatizált rendszere teljesít a legrosszabbul, valamint ugyanaz a szolgáltatás (RightsLink) is különböző hatékonyságot mutat attól függően, hogyan és milyen minőségű adatot tudnak a kiadók a bemenő oldalon biztosítani. Ami viszont kijelenthető, hogy a manuális azonosítás határfoka nem elfogadható mértékű.

Azonosítási módszer	Hatékony kiadók száma ⁶	Alulteljesítő kiadók száma
affiliáció licencléskor, Ringgold segítségével + e-mail-domain + IP tartomány	1	
affiliáció licencléskor, Ringgold segítségével	1	1
e-mail-domain + affiliáció a cikkről	2	2
szerző kérésére		1

1. táblázat: Azonosítási módszerek hatékonysága 2020 I. félévében

⁶ A cikkek open access szerződéshez való hozzárendelésének helyessége 90% feletti.

A használt azonosítási módszereket elemezve sem találunk olyan megoldást, ami feltétlenül biztosítaná az eredményességet (1. táblázat).

Az azonosításhoz csak az affiliációt használó kiadók között találjuk az egyik legjobban és a legrosszabbul teljesítőt. Közölük a jól teljesítő kiadó minden intézményhez egy egységesített affiliációt ajánl fel a szerzőknek, míg a másik kiadó a teljességre törekszik és az összes intézményi névváltozatot, valamint al-affiliációt megpróbálja felajánlani.

Az e-mail-domain és az affiliáció kombinációjával való azonosítás is felemás képet mutat. A kiadók egy része nem tudja jelenleg megoldani, hogy a domainnek csak egy részét használja fel az azonosításhoz, ami azt eredményezi, hogy egy intézmény összes al-domainjének naprakész nyilvántartására lenne szükségük a pontos működéshez.

Az egyetlen, ami biztosan kijelenthető, hogy nagyon rossz hatásokkal működik, ha a kiadók passzívan a szerzőre hárítják a cikk szerződéshez történő kapcsolását.

Természetesen a be nem azonosított cikkek sem vesznek el az open access publikálás szempontjából, hanem alternatív módszerekkel a konzorcium és a kiadók megpróbálják feltérképezni őket, de ez jelentős többletmunkát igényel minden fél részéről.

Ebben előrelépést jelenthet, ha az intézmények is aktív lépéseket tesznek. Például olyan egyszerű módszerrel, hogy az intézményi könyvtáros, open access adminisztrátor rendszeresen ellenőrzi az adott kiadónál megjelenő intézményi cikkeket – akár úgy, hogy a kiadói adatbázisban automatikus keresési figyelmeztetést állít be magának.

A legfontosabb pedig a szerzők tudatosságának növelése, mivel a zárt cikkek egy része azért nem lesz open access, mert a szerző nem ismeri a számára nyújtott lehetőségeket.

Összegzés

Az EISZ az elmúlt 3 évben a legjelentősebb hazai és nemzetközi tudományos kiadókkal kötött átmeneti open access szerződést. A megállapodásoknak köszönhetően az adott konzorciumban részt vevő intézményeknél affiliációval rendelkező levelezőszerzők minden további költség nélkül nyílt hozzáféréssel jelentethetik meg a publikálásra elfogadott cikkeiket.

A konzorciumi open access szerződések eredményeképpen a magyar tudományos kibocsátásban ugrásszerűen megnőtt az open access cikkek aránya, 2020-ban jelentős többségbe (75%) kerülhetnek a zárt cikkekhez képest. Az átmeneti open access szerződések keretében várhatóan megjelenő 2800 cikk 1,9 milliárd forint értékű publikációs költséget takarít meg a hazai kutatói szféra számára.

Az EISZ open access szerződéseinek eredményei egyértelműen mutatják az irányt, hogy ezeket folytatni kell, a lehetőségekhez mérten akár bővíteni is, és a következő ugrást a gold open access kiadókkal való konzorciumi szerződések kötése jelentheti.

Az átmeneti open access szerződések által rögzített jogok biztosítása és a lehetőségek használata új munkafolyamatok bevezetését és elsajátítását tették szükségessé mind a kiadók, mind az előfizető intézmények könyvtárosai, mind a kutatók számára.

A kiadók által a jogosult cikkek azonosítására alkalmazott módszerek hatékonysága vegyes képet mutat, ezért az open access szerződések bővítése mellett legalább olyan fontos a jelenlegi szerződések hatékonyságának növelése – közösen a kiadókkal, az intézményekkel és a szerzőkkel.

Irodalomjegyzék

1. Budapest Open Access Initiative. Hozzáférés: 2020. szeptember 28. <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/>
2. EISZ. Open Access Megállapodások. Hozzáférés: 2020. szeptember 28. <http://eisz.mtak.hu/index.php/hu/open-access/359-open-access-megallapodasok.html>
3. Kathleen Shearer. Responding to Unsustainable Journal Costs. Canadian Association of Research Libraries. 2018. Hozzáférés: 2020. szeptember 28. http://www.carl-abrc.ca/wp-content/uploads/2018/02/CARL_Brief_Subscription_Costs_en.pdf
4. Plan S: Principles and Implementations. Hozzáférés: 2020. szeptember 28. <https://www.coalition-s.org/addendum-to-the-coalition-s-guidance-on-the-implementation-of-plan-s/principles-and-implementation/>
5. Schimmer, R., Geschuhn, K. K., Vogler, A. Disrupting the subscription journals' business model for the necessary large-scale transformation to open access. 2015. Hozzáférés: 2020. szeptember 28. <http://hdl.handle.net/11858/00-001M-0000-0026-C274-7>